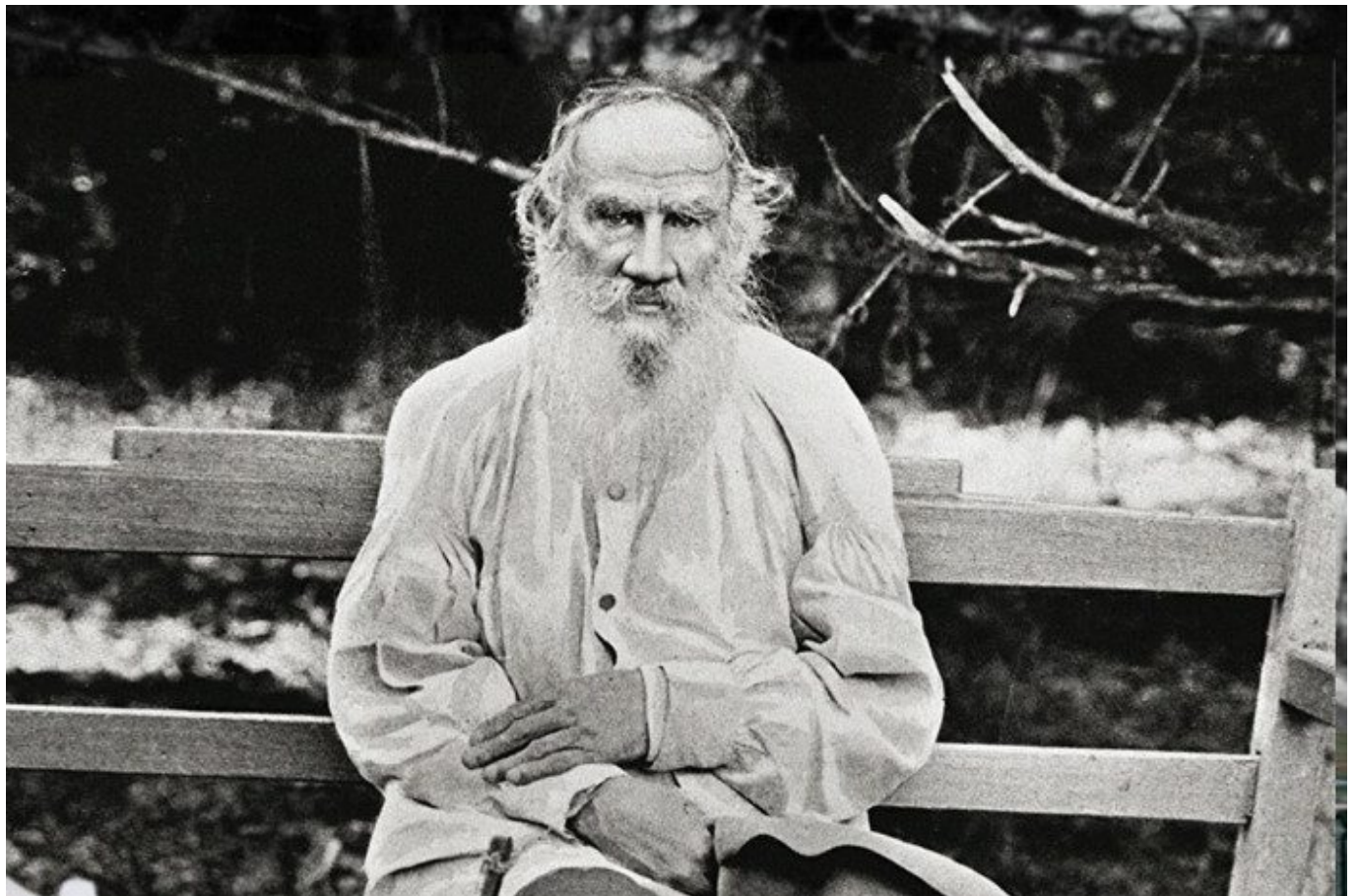

Dostoýewskiniň ýigrenjiniň tersine, Tolstoý uly türk we yslam dostudy

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 26 января, 2025

Dostoýewskiniň ýigrenjiniň tersine, Tolstoý uly türk we yslam dostudy DOSTOÝEWSKINIŇ ÝIGREJINIŇ TERSINE, TOLSTOÝ ULY TÜRK WE YSLAM DOSTUDY

Lew Tolstoý

Rus edebiýatynyň iki uly wekili Dostoýewskiý we Tolstoý bütin dünýäde bolşy ýaly, biziň ruhy-magnawy dünýämize ýiti täsirlerini ýetirdiler.

Olaryň yslama we türklüğe garşy şahsy pozisiýalarydyr özlerini alyp barylary elbetde iki ýazyjynyňam ýeten edebi beýikliklerinden hiç zady egsildip bilmez.

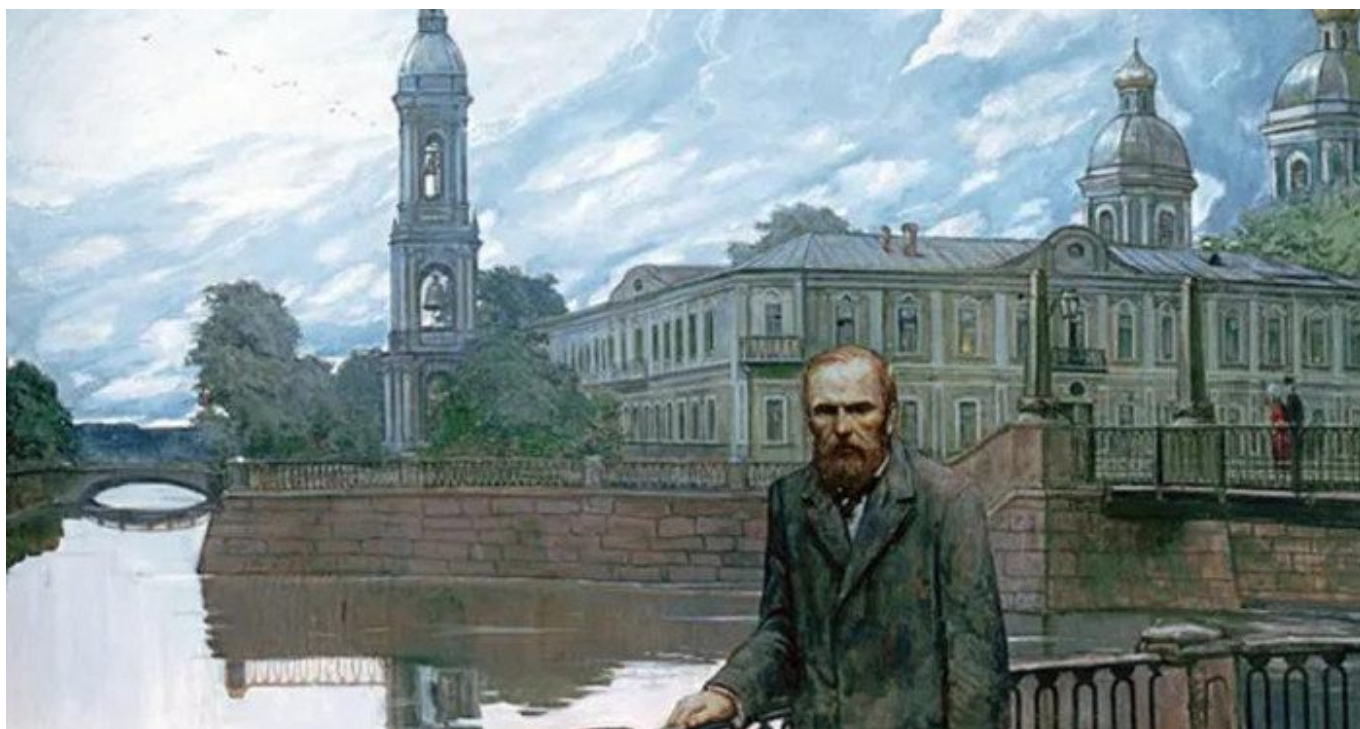
Şu gün bolşy ýaly ertirem olaryň eserleri kitap söýüjileriň elinden düşmän okaljakdygyna şek-şübhe ýok.

Şeýle-de bolsa Dostoýewskiniň we Tolstoýyň bize bolan garaýyşlarynyň biri-birine doly çaprazdygyny şu makalanyň çäginde görkezmäge synanyşarys.

• **Dostoýewskiý bizi onçakly halamaýar**

Bu barada ýazan öňki makalalarymyzyň birinde-de görkezişimiz ýaly, Dostoýewskiý bizi onçakly halap barmaýar.

Gynansak-da, onuň eserlerinde türk we musulman obrazlary erbetligiň iň elementar obrazlary bolup garşymyza çykýar. Bu ýagdaýa mysal bermeli bolsa, «Doganlar Karamazowlar» romanynda türkler çagalary we göwreli aýallary rehimsizlik bilen öldürdän, talaňçy, azgyn iblis hökmünde suratlandyrylýandygyny ýatlamak ýeterlik bolsa gerek.

Fýodor Dostoýewskiý

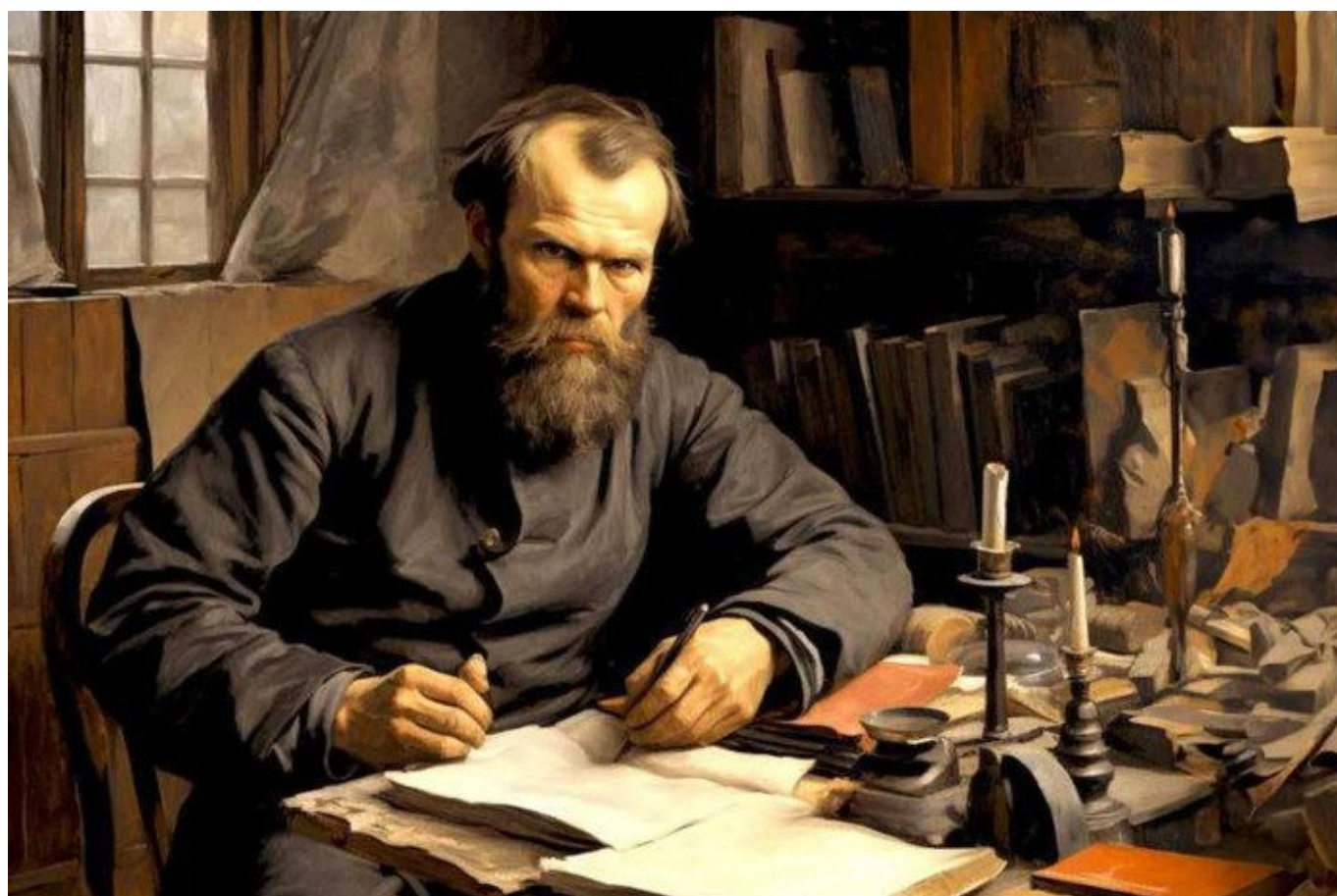
Şeýle-de ol bu eserinde Stambulyň türkler tarapyndan basylyp alynmagyny ullakan betbagtçylyk hökmünde öwran-öwran nygtaýar. Ýazyjy «Ýazyjynyň gündeligi» eserinde Stambula tiňkesini dikendigini we ruslaryň şäheri hökmany suratda türklerden halas etmelidigini aýdýar.

Türkleriň Stambulda ýaşamagy we şäheri dolandyrmagy pikirini goldan ýazyjylar bilenem kes-kelläm ylalaşmaýar.

Ýazyjy şol sanda Tolstoýy-da itden beter ýigrenýär. Onuň pikirçe, hamana Tolstoý türkleri janköýerlik edýärmiş we gizlin musulmanmyş. Hut şular ýaly adamlaryň edýän eglşikleri sebäpli türkler ruslaryň başyna şeýle dertleri açanmyş.

Dostoýewskiý hereket we dialog bitewiligiň çäginde eserleriniň otrisatel gahrymanlaryny türklerden saýlap almaga üns beripdir.

Dostoýewskiniň döreden iň ýaramaz gahrymanlarynyň biri Gazziniň türk bolmagy-da tötänlik däl elbetde.

Fýodor Dostoýewskiý

• **Tolstoý we biz**

Tolstoý edebi garaýşynyň esasynda «Ýolukma teoriýasyny» («Теория заражения») orta atýar.

Bu teoriýa laýyklykda gowy ýazyjynyň iň uly baýlygy dogruçyllykdyr.

Adam belent ahlak gymmatlyklaryndan söz açanda muny durmuşyna

kybap getirmese, eseriniň estetiki gymmaty nähili bolanda-da, zibilden enaýy däl-dir.

Eseriň merkezine dogruçyllygy oturdan ýazyjy yzyndan şirmaýy diňde ýaşaýan intellektuallara däl-de, köpçülikleýin halk gatlaklaryna seslenmelidir.

Tolstoý şeýle-de temalaryny hemmetaraplaýyn-üýtgeşsiz gürrüňleriň arasyndan saýlap alýar.

Mysal üçin, onuň «Perzent söýgüsi» eseri Anadolyda ýaşaýan türk üçinem gymmatly, şaly meýdanlaryndan çykman işläp ýören hytaýly daýhan üçinem.

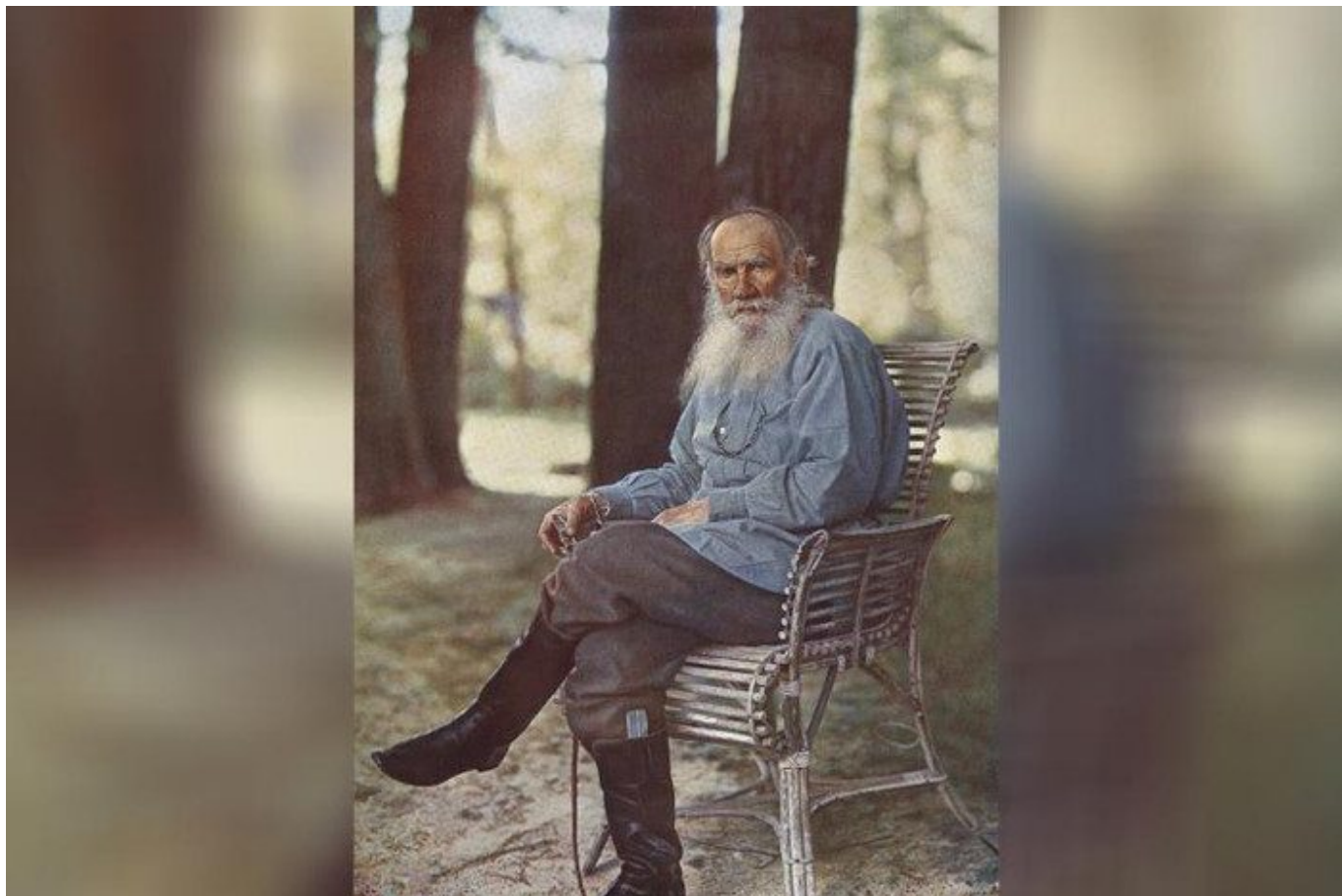
Tolstoý eserlerinde dogruçyllyk, giň halk köpçüligine ýüzpenmek we hemmetaraplaýyn tema saýlawlarynyň yzysüre dil meselesini merkeze alýar.

Ýazyjynyň dogruçyl dili doly açyk bolmaly. Bu garaýyş Tolstoýyň asyrlar boýy könelmejek eserleri döretmegine sebäp boldy.

Elbetde, bular ýaly pozisiýa Tolstoýa dostdan köp duşman gazandyrypdy, çünki onuň hemmetaraplaýynlygy we gowy zady öňe tutýan pozisiýasy öz mäkäm çäklerinden çykýandygyny pikir eden birentek akyldary we ýazyjyny ynjalykdan gaçyrypdyr:

«Maňa bolan gazaply ýigrenç bar. Durmuşymyň öňki gowy günlerini, şatlygymy, hemmesini elden giderdim. Dost-ýarlarym, hatda maşgala agzalarym hem menden ýüz öwürýär. Käbir liberallar we estetikler meni Gogol ýaly dälidir ýa-da akyly kemterdir öýtselerem, radikallar meni mistik we ýaňra görýärler. Döwlet işgärleri meni betniýetli rewolýusioner hökmünde görýär.

Prawoslawlar meni şeýtan hasaplaýar. Bu ýagdaýyň meniň üçin agyr düşýändigini boýnuma alýaryn. Maňa ýokuş degýändiginden däl-de, durmuşymyň baş maksady we şatlygy bolan zadyň ýoýulandygy sebäpli bu ýagdaýyň gaty agyrdygyny aýdýaryn».

Lew Nikolaýewiç Tolstoý

Wagtyň geçmegi bilen Tolstoý durmuşynyň ähli gyzygyny ýitirýär. Soňabaka ol alýan demini duýmajak we iýip-içýän zadyndan lezzet alyp bilmejek ýagdaýa gelýär.

Bu göwnüçökgünlik ony yslamyýete we yslam pygamberine ýakynlaşdyrypdyr.

Munuň bilen birlikde onuň gursagyndaky adama bolan söýgüsi-de rus intelligensiýasynyň we halkynyň arasyndaky ötüşen türk duşmançylygyny ýer bilen ýegsan edipdir.

Intelligensiýa we buthana onuň üstüne çöwjedigisaýy Tolstoýyň gursagyndaky yslama we türklere bolan söýgüsi barha güýjäpdi.

Musulman bolandygyny aç-açan aýtmasa-da, yslamy tanadygysaýy yslamyň argumentleri bilen ilkibaşda «ata-ogul» we «üç mukaddes ruh» ynanjy ýaly buthananyň dogmatlaryna garşy barlyşyksyz göreşipdir.

Dostoyewskiniň tersine Tolstoý türklere elmydama dost gözi bilen seredipdir. Hatda ol Kazanda türk-arap dili we edebiýaty boýunça bilim alypdyr, emma ony doly tamamlamandyr.

Mürze Kazym beg ýaly belli adamlaryň elinse arap we türki

dilinde bilim alanda, türk medeniýeti boýunça-da çuň tejribe toplapdyr.

Türklere garşy Sewastopol söweşine gatnaşan Tolstoýyň pikirleri kämilleşip, ýetjek derejesine ýetipdir we doly türk dostuna öwrülipdir. Tolstoý öldürmek üçin gelen türklerinde gaýtadan direlipdir.

Onuň bu özgerişi maşgalasynyňam ýigrenjine sebäp bolýar. Mundan beýläk Tolstoý diňe buthanany tankyt edýän ýazyjy däldi. Ol indi muhammedilik diýýän garaýşyna jany-teni bilen berlen adamdy.

Tolstoýyň hiç bir ýerde «men musulman» boldum» diýen ýeri ýok, megerem ol döwletiň we buthananyň etjek basyşundan çekinen bolmagy mümkin, ýöne ýazyjy adamzadyň halas boluşyny yslam pygamberi Hezreti Muhammetde (s.a.w) we onuň sözlerinde görýändigini belent heňden aýtmaga çekinmändir.

Gürrüňimiz bilen baglanyşykly köp agzalýan Muhammet pygamberiň (s.a.w) Hadyslaryndan toplanan kitabyň Tolstoýa degişlidigi entek doly subut edilenok.

Şonsuzam bu eseriň biziň üçin ullakan ähmiýeti ýok. Tolstoýyň hatlary we eserleri onuň pikirlerini orta çykarmak üçin bize ýeterlik subutnama berýär.

Şol sanda kawkazly tanymal awtorlaryň Tolstoý hakynda ýazan makalalary-da gyzyklanma bildirýän okyjylar üçin indi internet saýtlaryndan doly tapyp bolýar.

1901-nji ýyla gelinende Tolstoý «mürtet» («dinden çykan») ygylan edilip, «aforoz» edilýär.

Tolstoýy umuman yslamyýete bolan pozitiw garaýşa iterenem beýik nemes filosofy Kantdyr.

Onuň aýratynam Gündogara bolan söýgüsi Tolstoýyň türklere we yslama bolan gyýa pikirlerinden saplanmagyna getiripdir. Kant we Gyote ýaly nemes progressiwleriniň sekulýar sufizmi Tolstoýa gönüden-göni täsirini ýetiripdi.

Tolstoý aýaly Sofiýa Andreýewna Tolstaýa bilen 1902-nji ýylda Krymda / Fotosurat: Fine Art Images / Ideal Image

«Ýasnaýa Polýana depderi» atly eserinde Tolstoýyň maşgala agzalaryna we şahsy hatlaryna esaslandyrylan pikirlere görä, Tolstoý yslamy elmydama hem hristian dininden ýokarda görüpdür. Şol eserde yslamyýeti hristianlykdan ýokarda görenem bolsa, Tolstoýyň pikirçe prinsiplerini saklan we ýoýulmadyk dinleriň hemmesiniň düýbi bir.

Şop sebäpden yslamyýetiň bolşy ýaly, buddizmiňem aslynda hak din bolandygyny, emma buthananyň öňe sürýän pikirleriniň dini ynsanperwer prinsiplerden daşlaşdyrandygyny aýdýar.

«Depderden» düşünişimizçe, Tolstoýyň buthana bolan duşmançylygy yslam söýgüsinden has güýçli.

Şuny aýratyn nygtap aýtmagymyz gerek: Dostoýewskiýlň Stambuly täzeden basyp almagyň hamhyýalynda gezendigine we türk-yslam ýigrenjiniň tersine, Tolstoýyň frontda söweşendigine garamazdan türklere we yslama bolan diýseň položitel garaýşy bar.

Belki-de, bularyň barsyny göz önüne tutyp, onuň musulman

bolandygy netijesine gelip bilmeris, emma juda üns bereniñe
degýän türk we yslam dostudygyny welin arkaýyn aýdyp bileris.

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

@MMazlumcel

celikmehmedmazlum@gmail.com

Ýekşenbe, 24.06.2024 ý. Edebi makalalar